

УДК 316.454.5

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ШКІДЛИВИХ ЗВИЧОК У ПІДЛІТКІВ ТА ЇХ
ПРОФІЛАКТИКА**

І.А.Коваль, О.А.Степчук

У статті порушується актуальне питання розвитку залежності підлітків від шкідливих звичок; розкрито їхні можливі причини. Серед іншого, звертається увага на особливості динаміки їх поширення з врахуванням психічного й особистісного розвитку підлітків. Узагальнено форми профілактики негативних звичок у підлітків як системи запобігань впливам соціально-небезпечних явищ на формування молодого покоління України. Визначено основні напрями профілактики: навчально-виховну роботу з учнями-підлітками, підготовку педагогів до ведення профілактичної роботи, просвітницьку роботу з учнями та їхніми батьками, організацію дозвілля підлітків.

Ключові слова: підлітки, шкідливі звички, профілактика.

PSYCHO-PEDAGOGICAL FOUNDATIONS OF BAD HABITS IN ADOLESCENTS AND THEIR
PREVENTION

I.A.Koval, O.A.Stepchuk

Summary. In the article the topical issues of adolescent dependence on bad habits are considered; their possible causes have been revealed. In the present paper an attention is drawn to the particular dynamics of the bad habits spreading considering mental and personality development of adolescents.

Forms and methods of prevention of negative habits of adolescents as a system of prevention from the influences of social hazards on the formation of the younger generation in Ukraine have been generalized. The main areas of prevention, educational work with students, teenagers, training teachers to conduct preventive work, educational work with students and their parents, the organization of leisure time for adolescents have been suggested in the present paper.

Keywords: adolescents, teenagers, harmful habits, prevention, preventive work.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку педагогічної науки загострилися проблеми теоретичного та практичного характеру, необхідність наукового розв'язання яких детермінується особливостями соціокультурної ситуації в суспільстві. Одна з таких проблем – зростаючі в масових масштабах різноманітні форми шкідливих звичок, серед яких найбільш поширеними є алкоголізм, тютюнопаління, наркоманія та, токсикоманія підлітків. Проникаючи у різні сфери нашого життя, ці шкідливі звички справляють усе більш згубний вплив на соціальне самопочуття, інтелектуальний, професійний, генетичний потенціал суспільства. Все це призводить до різкого скорочення народжуваності та середньої тривалості життя, погіршення здоров'я людей, підриву трудових ресурсів країни, послаблення фундаментальної основи суспільства – сім'ї.

Аналіз наукових досліджень з цього питання. Проблема навчання й виховання здорової молоді, створення сприятливих для здоров'я умов навчання розглядаються багатьма представниками педагогічної науки (праці Я.Коменського, І.Песталоцці, Ж.-Ж.Руссо, Л.Толстого). Серед класиків вітчизняної педагогіки, котрі приділяли увагу проблемі здоров'язбереження учнів, можна відзначити П.Блонського, Л.Виготського, М.Пирогова, В.Сухомлинського, К.Ушинського та інших.

Питання здоров'язбережувального навчання на сучасному етапі стали предметом досліджень М.Антропової, І.Брехмана, Д.Вороніна, М.Гончаренка, П.Гусака, Л.Жуковської, Н.Завидівської, В.Казначєєва, Л.Кожевникової, В.Колбанова, М.Носко, В.Пєгова, В.Петленко, О.Самчук, В.Сержантова й ін. Водночас у реальній освітній практиці питання здоров'язбереження школярів розв'язуються переважно через використання медико-гігієнічних заходів, тоді як питання збереження здоров'я учнів у процесі фізичного виховання залишається недостатньо реалізованим.

Метою статті є вивчення стану проблеми соціальних проявів та профілактики шкідливих звичок у підлітків задля створення умов для розвитку їхньої життєвої компетентності, здатності самостійно розв'язувати власні проблеми й успішно, творчо будувати своє життя.

Виклад основного матеріалу. Шкідливі звички – низка звичок, що завдають шкоди організму людини. Вони перешкоджають людині розвиватися як розумово, так і фізично. Серед цих звичок виділяють декілька найбільш шкідливих – це наркоманія, алкоголізм, токсикоманія та тютюнопаління. Кожна з цих звичок викликає залежність людини від тої чи іншої речовини, яку вона вживає.

Шкідливі звички, що формуються в молодого покоління в шкільному віці, катастрофічно впливають на подальше особисте життя людини, соціальний та економічний стан суспільства, моральне та фізичне здоров'я нації.

Поширенню вказаних соціальних проявів сприяють:

- відсутність у частини дітей та підлітків основ світогляду здорового способу життя;
- послаблення виховного впливу сім'ї та педагогічного впливу на дитячу свідомість і поведінку;
- недоступні можливості займатися у вільний час тими видами діяльності, які могли би зацікавити підлітків – внаслідок комерціалізації спортивних, розважальних, навчальних видів діяльності;
- легкої можливості придбання неповнолітніми тютюнових виробів, алкоголю, інших шкідливих речовин;
- вплив масової реклами тютюну й алкоголю на свідомість підлітків і молоді та вплив теле-, відео-, кінопродукції масової культури, де вживання шкідливих речовин висвітлюється в престижному ракурсі – як частина «красивого» способу життя;
- правовий нігілізм підлітків і батьків, відсутність інформації про кримінальну відповідальність за вживання й поширення наркотичних речовин;
- відсутність у педагогів та батьків інформації про проблему та про ефективні підходи до боротьби з нею;
- активне прагнення тіньового нелегального ринку наркотиків до проникнення в підліткове та молодіжне середовище [2].

Досить тривожним є факт, що з року в рік збільшується число неповнолітніх з різними видами наркогенної залежності. Адиктивна поведінка виникає в неповнолітніх у результаті вживання різних груп наркогенних речовин і характеризується наявністю пов'язаних з цим проблем.

Адиктивну поведінку неповнолітніх визначають як поведінку, яка передуює формуванню патологічної залежності від наркогенних речовин. При цій формі поведінки негативна пристрасть людини до хімічних речовин ще не досягла стадій психічної та фізичної залежності, тобто захворювання на наркоманію, алкоголізм та токсикоманію.

Особливо загрозливою є ситуація з наркоманією. За даними, представленими в медичній літературі, серед споживачів наркотиків переважають молоді люди у віці до 30 років (що складає від 75 до 85% наркозалежних осіб). Спостерігається постійне зниження середнього віку наркоманів, а також осіб, які залучилися до вживання психотропних і токсичних речовин. Сьогодні вже йдеться про підлітків 11–14 років. Виявлені випадки наркотичної залежності серед 9-річних дітей, а також «сімейної» наркоманії, коли наркозалежні батьки залучають до вживання наркотиків своїх малолітніх дітей. Якщо раніше серед наркоманів фіксувався відносно незначний відсоток дівчат і жінок, то зараз жінка-наркоман стала звичним явищем. У зв'язку з поширенням наркоманії суспільство втрачає значну частину працездатної, потенційно соціально активної частини своїх громадян [4].

Варто відзначити, що в основі вироблення шкідливих звичок у підлітків є бажання справити враження на інших, цікавість та наслідування старших, що пояснюється психофізіологічними особливостями розвитку дитячого організму. Цьому сприяють й інші чинники, зокрема:

1. Оскільки сп'яніння знижує почуття тривоги, алкоголізм і наркоманія частіше зустрічаються там, де більше соціально напружених, конфліктних ситуацій.

2. Випивка пов'язана зі специфічними формами соціального контролю; в одних випадках вона є елементом якихось обов'язкових ритуалів («цілеспрямоване пияцтво»), а в інших виступає як антинормативна поведінка й засіб вивільнення від зовнішнього контролю.

3. Головний мотив пияцтва в хлопців – бажання почувати себе й здаватися сильнішими, – повернути до себе увагу, в результаті чого вони поводять себе агресивно, порушують норми звичайної поведінки тощо.

4. Алкоголізм і наркоманія коріняться у внутрішньому конфлікті, обумовленому прагненням підлітка подолати тяжке почуття залежності. Його соціалізовані передумови: а) суворе виховання й дефіцит емоційного тепла в ранньому дитинстві і б) орієнтація на самостійність і висока потреба у її досягненні в пізньому дитинстві. Сполучення цих двох моментів породжує в неповнолітніх мотиваційний конфлікт, який знаходить тимчасове розв'язання в алкогольному чи наркотичному сп'янінні, що створює на короткий час ілюзію свободи й незалежності [1].

Існують різні форми та методи роботи з соціально-негативними явищами. З досвіду роботи фахівців можна зазначити найбільш розповсюджені: бесіди, лекції, диспути, дискусії, засідання «круглих столів», рольові, ділові ігри, соціодрама, тренінгові заняття. Важливими складовими попередження шкідливих звичок в учнів загальноосвітніх закладів є комплексність і координованість зусиль як значущих факторів ефективної профілактичної роботи, адже прогалини в діяльності будь-якої з ланок можуть призвести до сплеску куріння, вживання алкоголю та психоактивних речовин.

Організація профілактичної роботи з учнями також повинна враховувати мотивацію дитини та ступінь її індивідуального здоров'я. Боротьба зі шкідливими звичками є частиною проблеми здоров'я нації і не може теоретично вивчатися та практично впроваджуватися в життя без серйозного вивчення, методології та зв'язку з реальними умовами й фізіологічними можливостями дитини. Профілактично-виховна робота не повинна перетворюватися на одноразові акції, а бути систематичною, цілеспрямованою, тривалою [5].

У змісті навчальних предметів можна використовувати різні форми роз'яснювальної роботи: бесіди та лекції на виховних годинах, класні збори, диспути із запрошенням кваліфікованих спеціалістів – лікарів, працівників правоохоронних органів для розкриття учням на конкретних прикладах шкідливості нікотину, алкоголю, наркотиків, їх шкідливого впливу на здоров'я, життя наступних поколінь.

Учителі школи мають приділяти посилену увагу цій проблемі під час вивчення всього навчального матеріалу, зміст якого має прикладний характер, завдання – формувати в учнів знання, вміння й навички, необхідні в повсякденному житті й подальшій трудовій діяльності.

Велику увагу питанню формування здорового способу життя педагогічний колектив повинен приділити і в позакласній та позаурочній виховній роботі. Вивчати проблему проведенням анкетувань учнів з метою спрямування сил педагогічного, батьківського колективів та громадськості на досягнення максимального позитивного результату. Після опрацювання накопичених матеріалів з учнями потрібно проводити індивідуальну цілеспрямовану роботу.

У формуванні навичок здорового способу життя велике місце повинно бути відведено просвітницькій роботі, яка потім проявиться через бесіди за участю медичних працівників, тематичні вечори, круглі столи,

виховні години, лекції, вечори запитань і відповідей, зустрічі з працівниками правоохоронних служб, загальношкільні батьківські збори [3; 6; 7].

На нашу думку, сьогодні для продуктивної роботи в навчальних закладах для формування здорового способу життя підлітків необхідно створення розвивального середовища, яке повинно сприяти формуванню здорового способу життя та уяви підлітків про шляхи збереження та зміцнення здоров'я. Цьому повинна сприяти і якісна підготовка фахівців, компетентність яких має передбачати здатність розв'язувати всі питання зміцнення здоров'я дітей та школярів; використання різноманітних інноваційних форм роботи з профілактики шкідливих звичок у підлітків задля формування у них навичок здорового способу життя, надання їм відповідних рекомендацій щодо застосування цих знань на практиці, турботливого ставлення до свого здоров'я та організація роботи з батьками, які мають бути добре обізнаними зі змістом роботи, а отже й закріплювати здобуті навички вдома.

Важливим та необхідним, на нашу думку, є відпрацювання та набуття навичок та вмій для надання якісної психолого-педагогічної підтримки дітям та їхнім сім'ям, які зіткнулися з соціально-небезпечними явищами в нашому суспільстві.

Серед завдань, які постають перед освітянами і впливають на розвиток соціально активної, свідомої, відповідальної людини, – є спонукання дитини до активної протидії проявам аморальності, правопорушенням, антигромадській діяльності іншим соціально-небезпечним явищам.

Таким чином, успіх профілактичної роботи залежить від об'єднання зусиль педагогічних і медичних установ, забезпечення чіткої взаємодії і наступності в роботі всіх соціальних інститутів і зацікавлених органів, координацій усіх антишкідливих заходів.

Висновки. Найбільш поширеними соціально-небезпечними явищами сьогодення серед підлітків є: зловживання алкоголю, інших наркотичних речовин, куріння тощо. Психолого-педагогічна профілактика ранньої наркоманії, алкоголізації і куріння підлітків являє собою систему заходів, що попереджають виникнення й розвиток деструктивних змін у структурах особистості і поведінці, за допомогою формування стійкого психологічного імунітету до негативних впливів на суб'єкта іззовні і забезпечують можливість самореалізації за рахунок соціальних джерел.

Ефективність реалізації системи психологічної профілактики вживання наркотику, алкоголю та куріння учнями-підлітками забезпечується за допомогою: розвитку соціальної та особистої компетенції, становлення навичок самозахисту, розвитку самоконтролю й визначення мети, прагнення до розкриття творчого потенціалу, необхідного для творчості й особистісного зростання. Використання новітніх технологій у навчальних закладах вимагає від сучасних фахівців відповідної системи знань, що надали б можливість розкриття особливостей розвитку підлітків, які потребують корекції фізичного або психічного розвитку.

Література

1. Профілактика аддиктивного поведіння школьників: [учебн.-метод. пособ.] / [С.Ф. Савченко, О.Г. Ивановская, Л.Я. Гадасина и др.]; [науч. ред. А.К. Колеченко]. – СПб.: КАРО, 2006. – 288 с.
2. Шишова І.О. Профілактика наркоманії серед підлітків у виховному процесі загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук.: 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / О. І. Шишова. – Херсон, 2006. – 262 с.
3. Анисимов Л.М. Профілактика п'янства и наркомании среди молодежи / Л.М. Анисимов. – М.: Просвещение, 2006. – 45 с.
4. Ахмерова С.Г. Профілактика наркомании, алкоголизма и табакокурения в образовательных учреждениях [учебн.-метод. пособ. для учителей] / С.Г. Ахмерова, З.Ф. Мубинова, Э.А. Ижбулатова. – Уфа: Информреклама, 2005. – 144 с.
5. Кулинич Г.Г. Вредные привычки: профилактика зависимостей: 8–11 классы / Г.Г. Кулинич. - М.: Вако, 2008. - 271 с.
6. Педагогічно-правова профілактика правопорушень серед учнівської молоді і науково-методичний збірник статей / за заг. ред. В. П. Пастухова. – К.: ІЗМН, 1997. – 248 с.
7. Андрущенко В.П. Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть. Досвід соціально-філософського аналізу. – К.: ТОВ «Атлант ЮемСі», 2006. – 502 с.